

světskou, tak náboženskou moc – se otrok mohl stát vysokým vládním činitelem. Právě rozšíření této praxe dovolilo vznik otrockých vojáků a jedině v rámci islámského světa mohli takoví vojáci vytvořit vojenskou elitu.

Podarilo se jim to jedině díky konfliktu, který se uvnitř islámského světa rychle rozvinul mezi morálními zásadami vedení války a jeho praxí. Muhammad, na rozdíl od Krista, byl člověkem násilí. Nosil zbraň, byl zraněn v bitvě a kázal svatou válku, *džihád*, proti těm, kdo se vzpírají zvěstované vůli Boží. Jeho následovníci chápali svět jako rozdělený na *Dar al-Islam* – Dům poslušnosti, podřízení se Muhammadově učení, shrnuté v koránu – a *Dar al-Harb*, Dům války, což byly ty části světa, které ještě bylo třeba dobýt.³² Rané arabské zápory v sedmém století rozšířily hranice *Dar al-Islamu* pomocí jako smršť rychlých výpadů, takže do roku 700 po Kristu bylo dobyté území dnešní Arábie, Sýrie, Iráku, Egypta a severní Afriky. Poté se postup *džihádu* zpomalil a zkomplikoval. Původní arabští dobyvatelé byli nepočtení, bylo jich příliš málo, aby udrželi počáteční intenzivní tempo dobývání. Ukázalo se také, že jsou náchylní projevit po vítězství stejné slabosti jako ostatní obyčejné lidské bytosti – že si chtějí užívat plodů vítězství v míru, ale mají sklon k třenicím v otázce nástupnictví svých vůdců.

Vůdcovství bylo přiřknuto kalifovi neboli „následovníkovi“ Muhammada. První kalifové dokázali najít prostředky, jak uspokojit požadavky svých veteránů, kteří chtěli pohodlí bez války, pomocí *dívánu*, což bylo výslužné pro arabské válečníky financované z plodů záborů. Nebyli už tak úspěšní ve snaze odvrátit konflikty mezi těmi, kteří se nedovedli shodnout, kdo má být kalifem. Rychle upadli do vášnivých hádek na toto téma a k zásadní neshodě došlo o povahu této úřední moci – má být dědičná v linii od Muhammada, anebo by měla být odvozena ze souhlasu společnosti, *ummy*? Tyto spory přetrvávají dodnes a jsou zdrojem roztržky mezi šíitskými a sunnitskými muslimy. Neřešitelnost sporu má na svědomí třetí a neoddiskutovatelný faktor muslimské víry, zákaz vzájemného boje mezi muslimy. Jedinou formou války pro muslima je *džihád*, svatý boj s těmi, kteří se nechťejí podrobit zjevené pravdě. Válka mezi těmi, kdož se podrobili, je rouháním.

Přesto však někteří muslimové nepřestali vést spory o kalifát až na pokraj války a později rozdělený islám začal vést otevřený boj o území. Tváří v tvář takovému vývoji se mnoho zbožných muslimů stáhlo ze světského života nadobro. Arabové podle hrdinských zvyklostí nehodlali sloužit jako vojáci vzhledem k tomu, že díky *dívánu* jim to nestálo za to, přičemž většina muslimských konvertitů nehodlala sloužit také, a to z náboženských důvodů. Přesto však snahy o nástupnické právo odpadlíků, stejně jako nepřetržitá nutnost *džihádu* činily válku nevyhnutelnou. Kalifát byl nucen nalézt nějaké východisko. Již poměrně časně během dobovacích výbojů začal islám využívat válečníky, kteří nebyli Arabové, konvertity, kteří se přidali na stranu arabských pánů (později tito konvertité nevyhnutelně tvořili většinu muslimů).

Islám rovněž na základě stejných principů využíval otroků, protože byli také připoutáni k arabským pánům, a nyní se stalo přirozenou alternativou najímat otroky přímo. Jak časně k tomu došlo, je předmětem sporů, ale jistě již od poloviny devátého století islám praktikoval formu vojenských odvodů, která se stala v tomto

ohledu zcela jedinečnou: bral do otroctví nemuslimské děti, které měly být vychovány ve víře a vycvičeny jako vojáci.³³

Tito mamelukové byli získáváni téměř výhradně na hranicích islámu s velkými stepmi Střední Asie, mezi Kaspickým mořem a horami Afghánistánu (později také ze severního pobřeží Černého moře), v oblasti, kterou v době, kdy kalif al-Mu'tasi začal v devátém století tuto praxi systematicky provozovat, obývali Turci. Měl údajně prohlásit, že „žádný národ na světě není statečnější, početnější a nezlomnější“. Turci byli houževnaté etnikum, takové, jakým zůstávají moderní Turci dodnes, a sami se již vydali na pochod na západ, jenž se měl stát přílivem dobovacích válek ještě mohutnějším, než byl arabský. Měli ještě další kvality, které je doporučovaly kalifům. Ačkoliv nebyli ještě muslimové, znali islám, protože stepní hranice nebyla pevnou překážkou, ale průlínčitou stěnou, skrz kterou podnikali nájezdy a obchodní cesty jak Turci, tak jiné národnosti a přes kterou Turci emigrovali za lepším údělem. Islám, který znali, si navíc uchoval svůj hrdinský charakter. *Ghaziové*, pohraniční válečníci, vedli svatou válku bez výčitek svědomí, bez jakéhokoliv sklonu k tomu, co Daniel Pipes nazval „niterností“, odcizení světským silám islámu, kterou projevovali muslimové v srdci své domoviny.³⁴ Ale na Turcích byla nejobdivuhodnější nikoliv jejich osobitost, ale spíše praktické dovednosti: mistrovské zvládnutí jezdeckého umění a způsobu jezdeckého boje. Jezdečtí koně pocházejí ze stepi. Turci na nich jezdili tak, jako by s nimi byli srostlí – podle legendy turecké ženy počínají a rodí na koňském hřbetě – a používali s bezkonkurenčně vražednou účinností zbraň jízdního válečníka, kopí, vrstvený luk a zakřivenou šavli (podle níž byl vytvořen, jako dnes již zapomenutá pocta neporazitelnosti stepních válečníků, vzor britské šavle pro generály, zvané „mamelucká“). Turci měli své nedostatky. V reakci na extrémní střídmost života na stepi, který neskýtal o mnoho více než mléko a maso, byli nenasytnými kořistníky. Silným motivem přijmout zotročení byla pro Turky také šance na plnění. Dokonce jakmile se „mamelucké zřízení“ stalo fungující institucí, většinu vojenských otroků dodávali sami turečtí vládci a hlavy rodin, jejichž ochota ucházet se obchodováním o přízeň a zisky islámské moci byla stejná, jako ochota těch, které prodávali, nastoupit bezpečnou a váženou kariéru.

Vojenské otroky zaměstnávala většina velkých islámských států. Z nich zdaleka nejdůležitější byl egyptský kalifát Abbásovců, znovu nastolený po svržení bagdádského kalifátu Mongoly v roce 1258, jehož mameluci vládli zemi pod svými vlastními sultány od poloviny třináctého až do začátku šestnáctého století. Mameluci si v dynastickém boji vybrali správnou stranu. Drželi se jí, protože roku 1260 vyhráli skutečně rozhodující bitvu u Ain Džalútu, čímž se stali zachránci muslimského a dokonce i značné části zbytku civilizovaného světa, neboť jejich protivníky byli ti samí Mongolové, příbuzní nedávného zemřelého Čingischána, kteří dva roky předtím svrhli z trůnu a zavraždili bagdádského kalifa a kterým se nedokázala postavit žádná jiná vojenská síla, dokonce ani profesionální křesťanští válečníci, kteří měli ve Svaté zemi království. Vítězství mameluků bylo obzvláště pozoruhodné také proto, že mnoho jezdců mongolského vojska byli také Turci, stepní sousedé Mongolů, kteří se s nadšením chopili šance plenit, již Čingischánův výpad ze

Střední Asie nabízel. A tak byli u Ain Džalútu, jak zaznamenal arabský historik Abú Šama, „poraženi a zničení lidé stejné rasy“.³⁵ Pravdivější by byla formulace, že byli poraženi lidmi vlastní rasy, neboť výchova a výcvik udělaly z mameluků vojáky rozhodně velice zvláštního druhu.

Většina mameluků účastnících se bitvy u Ain Džalútu byli kipčakští Turci ze severního pobřeží Černého moře (Bajbars, největší z nich, byl Kipčak), kteří byli do otroctví prodáni v dětství či dospívání a přivedeni do Káhiry, aby zde byli vycvičeni. Uzavření jako novicové v klášterních kasárnách, byli nejdříve vyučováni v koránu, kodexu islámského zákona a arabském písmu. V mužném věku se začali učit *furusijju*, způsob jízdy na koni, jezdecké umění a jízdní způsob boje, který byl základem zdatnosti mameluků na bojišti.³⁶ *Furusijja* svým důrazem na splynutí koně a jezdce, na vstřípení obratnosti a preciznosti v ovládnutí zbraní v sedle a výchovou k taktické soudržnosti osedlaných kamarádů se velice podobala výcviku ozbrojenců v křesťanské Evropě. A skutečně, do jaké míry je rytířství jako kodex boje i cti společný rytířům kříže a *fariim* půlměsíce, je fascinující otázkou středověké vojenské historie.

Avšak tento zápal pro jízdní válečnictví měl zpečetit jejich osud. Jako skupina byli zaštitěni proti vojenskému vývoji ostatního světa, jenž by je mohl varovat, že dny jezdců jsou sečteny. Na rozdíl od opancéřovaných rytířů západní Evropy se nikdy nesetkali ani s primitivními palnými zbraněmi, ani s náhle se objevivšími plebejskými pěšáky, dožadujícími se svých práv. Až do konce patnáctého století zůstalo jejich postavení, jak politické, tak vojenské, nezměněné, a to do té míry, že výcvik mameluků ve *furusijje* začal upadat, přestože se nikam nevydávali jinak než koňmo.

Mamelucký systém měl jeden skvělý rys. Jejich stav v žádném případě nebyl dědičný. Ačkoliv se mameluci mohli ženit a mít svobodné děti, a dokonce se sami po absolvování výcviku stávali svobodnými (ačkoliv nesměli opustit svůj stav ani si vybrat jiného pána než sultána), žádný syn mameluka se nesměl sám stát mamelukem. To mělo zajistit příliv nových myšlenek, stejně jako nové krve. V praxi to nic takového nezajistilo. Po celé čtrnácté a patnácté století stále přicházeli do Egypta ze stepních hranic noví mameluci, ale po svém noviciátu a výcviku ve *furusijje* byli od svých předchůdců k nerozeznání. Byl k tomu dobrý důvod. Postavení mameluků bylo vysoce privilegované. Jejich stav získával moc a privilegia, což bylo v naprostém souladu s logikou vojenského otroctví. Příslušníci tohoto stavu byli bezpochyby přesvědčeni, že si oboje nejlépe udrží neochvějnou oddaností k praktikám, které je v minulosti vynesly do výše.

Potom, na začátku šestnáctého století, byli mameluci zároveň ze dvou různých stran konfrontováni s výsledky revoluce v používání střelného prachu. O jejich nadvládu nad Rudým mořem začali usilovat Portugalci, kteří se plavili kolem Afriky na lodích vyzbrojených těžkými děly. A bezpečnost hranic Egypta byla ohrožena osmanskými Turky, jejichž jezdecké armády byly ve velkém počtu doplněny dobře vycvičenými střelci z mušket. Mamelucký sultán se spěšně snažil napravit století vojenské stagnace. Bylo odlito velké množství děl. Byly vytvořeny jednotky dělostřelců a mušketyrů. Byl znovu oživen výcvik ve *furusijje* a mameluci

se znovu začali intenzivně učit umění, jak ovládat kopí, šavli a luk. Avšak osudovou chybou bylo, že remilitarizace mameluků a námluvy se střelným prachem probíhaly zcela odděleně. Žádný z mameluků nebyl vůbec cvičen v používání palných zbraní a ani takový výcvik pochopitelně sám neprováděl. Nábor dělostřelců a mušketyrů probíhal mimo kastu mameluků, z černých Jihoafričanů a lidí z Maghrebu, z arabského západu.³⁷

Výsledek se dal předpovídat. Dělostřelci a mušketyři, kteří se vydali k Rudému moři, dosáhli značného úspěchu proti Portugalcům, kteří bojovali v uzavřených vodách, nevhodných pro jejich zaoceánské lodě, a na extrémně dlouhé plavební dráze. Mamelukové, kteří vyjeli vstříc osmanským armádám vybaveným střelným prachem, byli v bitvách u Mardž-Dábiku v srpnu 1516 a u Ridaniehu v lednu 1517 na hlavu poraženi. Jejich „zřízení“ bylo vyvráceno a Egypt se stal provincií osmanské říše.

Tyto dvě porážky u Mardž-Dábiku a u Ridaniehu měly podobnou formu. V první Osmané, kterým velel sultán Selim I., umístili své dělostřelectvo na křídla a své mušketyry do středu a čekali, až na ně mamelukové zaútočí. Provedli to v tradiční turecké formaci půlměsíce a osmanská palebná síla je vrhla na bezhlavý útek. Ve druhé bitvě mameluci, kteří s sebou měli nějaká děla, doufali, že Osmané na ně zaútočí, ale najednou se ocitli v obklíčení z boku a nechali se opět svést k jezdeckému útoku. Jeho úderná síla prolomila jedno osmanské křídlo, ale palebná síla opět triumfovala. Bylo zabito 7000 mameluků a přeživší ustoupili do Káhiry, kde byli krátce nato přinuceni ke kapitulaci.

Taktika obou bitev nebyla zdaleka tak zajímavá jako následné nářky mameluků nad prostředky, jakými byli poraženi. Ibn Zabul, mamelucký historik, který pádu své kasty hluboce želel, mluví za generace *preux chevaliers** v řeči, kterou vložil do úst mameluckého vůdce Kurtbaje:

Slyš má slova a naslouchej jim, aby ses ty i ostatní dozvěděl, že mezi námi jsou jezdci osudu a rudé smrti. Jeden každý z nás dokáže porazit celou armádu. Jestli tomu snad nevěříš, můžeš to zkusit, jenom prosím naříd' svému vojsku, ať nestřílí z palných zbraní. Máš tu s sebou 200 000 lidí všech ras. Zůstaň na místě a sešikuj svou armádu do bitevního pořádku. Jen tři z nás vyjdou proti vám ... na vlastní oči spatříš činy, které ti tři dokáží ... Posbíral jsi vojsko ze všech částí světa: jsou tu křesťané, Řekové i jiní, a přivezl jsi s sebou tento vynález rafinovaně vymyšlený evropskými křesťany, kteří se nedokázali utkat s muslimskými vojsky na bitevním poli. Tím vynálezem je mušketa, jež, dokonce i když z ní vystřelí ženská, dokáže zadržet takové a takové množství mužů ... A běda tobě! Jak se odvažuješ střítet palnými zbraněmi po muslimech?³⁸

Kurtbajovo lamentování nachází ozvěnu v opovržení, jaké měl pro mechanické zbraně francouzský rytíř Bayard, *chevalier sans peur et sans reproche*,** který

* *Chrabrých rytířů. (Pozn. překl.)*

** *Rytíř bez bázně a hany. (Pozn. překl.)*

běžně zabíjel zajaté střelce z kuší a předjímal ducha „útoku smrti“ von Bredowových kavaleristů proti hlavním francouzským puškám u Mars-la-Touru v roce 1870. Je to vzdorný nářek jezdce-válečníka v okamžiku soumraku válečných ořů, který se ozývá po celém světě. Avšak v Kurtbajově plamenné promluvě zaznívá víc než jen kastovní pýcha, nechuť ke změnám, náboženská pravověrnost či pohrdání podřadnými bytostmi. Byla tu nedávná závažná zkušenost, že chladné zbraně dokáží překonat střelný prach, pokud jimi vládnou mistři bojového umění, a mameluci byli přesvědčeni, že díky svému bojovému umění dokáží ovládnout zbytek světa. V roce 1497 nedospělý sultán Sa'adat Muhammad zformoval v Káhiře z černých otroků pluk mušketýrů, udělil jim výsady a používal je ve frakčních bojích. Snad předvídal dalekosáhlé změny, které střelný prach přinese, ale možná se prostě domníval, že díky palným zbraním bude silný. Ať už tomu bylo jakkoliv, mameluci byli rozrušení, a když Sa'adat oženil jednoho svého oblíbeného černocha, Faradžallaha, za čerkeskou otrokyni – většina mameluků byli Čerkesové – došla jim trpělivost.

Království mameluci [zaznamenal historik al-Ansari] dali sultánovi najevo svůj nesouhlas a potom se oblékli do ocelové zbroje a po zuby se ozbrojili. Vypukla bitva mezi nimi a černými otroky, kterých bylo asi pět set. Černí otroci utekli a znovu se shromáždili ve věžích citadely a stříleli na královské mameluky. Královští mameluci k nim napochodovali, zabili Faradžallaha a asi padesát černých otroků. Zbytek uprchl. Byli zabiti dva královští mameluci.³⁹

Avšak jak měli mameluci poznat, bojují-li rovnocenní muži za nerovných podmínek, vyhrává strana s lepšími zbraněmi. To byla lekce, kterou jim uštědřily bitvy u Mardž-Dábiku a u Ridaniehu. Takovou lekcí měla být o 400 let později válka Japonců proti Američanům v Tichém oceánu, kdy v posledním vzepětí proti síle amerického průmyslu si japonští sebevražední piloti brali do letounů *kamikadze*, v nichž vzlétali proti nepřátelským letadlovým lodím, samurajské meče. Takovou lekcí měly být i obě německé světové války ve dvacátém století, kdy pohrdání vojenské kasty nepřátelskou materiální převahou v opotřebovovací bitvě (*Materialschlacht*) nakonec nebylo spolu s odvahou jejich vojáků Němcům naprosto k ničemu.

Mameluci si tuto lekci k srdci nevezmou. Osmanská vítězství v letech 1516–17 neznamenala konec mameluckého zřízení, protože jeho forma byla pro Osmany příliš užitečná, než aby se jí zbavili. Dalo by se dokonce tvrdit, že islám, až do doby, než bude ve dvacátém století infikován ve své podstatě nepřátelskou koncepcí nacionalismu, nemohl přijmout jiný systém profesionální vojenské organizace než systém založený na otroctví. Podřízené mamelucké dynastie se každopádně dostaly znovu k moci nejen v osmanském Egyptě, ale uchopili ji také v dalších vzdálených dobytých provinciích, jako byly Irák, Tunisko a Alžírsko. Přestože však mohli znovu získat ztracené pozice, ukázalo se, že jako vojáci jsou nezměnitelní. Když Napoleon v roce 1798 vpadl do Egypta, mameluci opět vyjeli proti dělům a mušketám vybaveni jen svým jezdeckým výcvikem ve *furusijje*, takže byli samozřejmě

v bitvě u pyramid poraženi na hlavu. Napoleon, okouzlený jejich ušlechtilým divoštvím, si vzal jednoho z nich, Roustana, k sobě, aby byl jeho osobním průvodcem až do konce jeho vlády. Přeživší mameluci, stále ochotní čelit novověku z koňských hřbetů, byli nakonec roku 1811 zmasakrováni v Káhiře bezohledným Muhammadem Alim, osmanským satrapou, který neměl žádné výhrady proti užívání „křesťanských“ metod válčení.⁴⁰

Bitva u pyramid určitě a masakr v Káhiře pravděpodobně byly události, o nichž Clausewitz musel vědět. Každá z nich musela být znamením toho, že kultura je stejně mocnou silou jako politika při výběru vojenských prostředků a často s velkou pravděpodobností získá víc navrch než politika či vojenská logika. Ale Clausewitz, pokud znal tato fakta, nevyvodil z nich závěry. Podivnou shodou okolností měl být jeho žák Helmuth von Moltke svědkem vyvrcholení role Muhammada Aliho jako vykonavatele osmanské moci ve starých mameluckých zemích, v sérii událostí, které prokázaly, o kolik je kultura jako rozhodující vojenský činitel úpornější než politické rozhodnutí.

Pruští vojenští činitelé vyslali Moltkeho v roce 1835 s posláním pomoci modernizovat tureckou vojenskou organizaci a praxi. Byla to pro něj skličující zkušenost. „V Turecku,“ napsal, „je podezřelý i sebemenší dárek, pokud pochází z rukou křesťana. ... Turek bez váhání přizná, že Evropané jsou jeho národu nadřazení ve vědě, kvalifikaci, bohatství, smělostí a silou, aniž by ho vůbec napadlo, že nějaký Frank by se proto mohl postavit na roveň s muslimem.“ Ve vojenských záležitostech se tento postoj projevuje tvrdohlavou neúctou. „Plukovníci nám dávali přednost, důstojníci byli pořád ještě snesitelně zdvořilí, ale prostý voják nám neprokazoval pocty a ženy a děti na nás často pokřikovaly nadávky. Voják poslouchal, ale nezasalutoval by.“

Moltke měl doprovázet turecké vojsko na výpravě, kterou osmanský sultán vyslal roku 1839 do Sýrie, aby přiměla k poslušnosti Muhammada Aliho, vzpurného vládce Egypta. Bylo to prapodivné setkání. Osmanské vojsko bylo ledabylým způsobem modernizováno, nebo „pokřesťanštěno“, ale egyptské bylo tímto způsobem ovlivněno o mnoho více. Muhammad Ali byl koneckonců sám Evropan, byl to albánský muslim, který poprvé poznal nadřazenost „křesťanských“ metod v řecké válce za nezávislost. Někteří z jeho společníků ve válce proti mamelukům, jako například francouzský plukovník Sève, byli zběhlí helénofilové. Vojsko Muhammada Aliho se Osmanů zbavilo v bitvě u syrského Nezibu, které Moltke přihlížel. Podívaná na Turky – převážně odvedené Kurdy –, kteří v nepořádku prchali před Egyptany, způsobila, že se vrátil do Pruska hluboce rozčarován odporem poddaných osmanského sultána k nezbytným reformám.

Osmanskému Turecku se však nakonec přece jenom podařilo vytvořit moderní vojsko, ačkoliv jedině za tu cenu, že omezilo nábor pouze na samotné etnické Turky. Toto svévolné poškození vztahů mezi sultánem a jeho národy značně podkopalo autoritu osmanské vlády nad jejími muslimskými, ale netureckými poddanými. Toto omezení mocenské základny bylo hlavní příčinou přepětí, kterému byla osmanská říše vystavena, když byl sultán-kalif jako vrchní velitel „pokřesťanštěného“ vojska zatažen roku 1914 do války na straně Německa. Výsledek války připravil